

В. А. Вергунов,
д. с.-г. н., професор, член-кор. НААН, директор
Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України

**ІНОЗЕМНА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА КНИГА
У ФОНДАХ НАУКОВИХ БІБЛІОТЕК:
ІСТОРИКО-БІБЛІОГРАФІЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ
ДЛЯ ПОТРЕБ ТРАНСФЕРУ ІННОВАЦІЙ**

Розглянуто співпрацю Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН України з посольствами провідних країн світу, важливість бібліографічного методу дослідження, презентовано науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Польська сільськогосподарська книга у фондах ДНСГБ УААН та науково-дослідних установах і вищих навчальних закладах аграрного профілю».

Ключові слова: Державна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України, бібліографічний метод, бібліографічний покажчик, цукровиробництво, польська книга, французькі видання.

Історія культури та науки країн Європи відзначена тривалим періодом спільного розвитку та багатоплановістю. Для бібліотечної справи основним критерієм ефективності залишається комплектування, поряд із вітчизняними книжковими та періодичними виданнями, іноземною літературою. Незважаючи на декларації виконавчої влади про євроінтеграційні процеси України, статистичні дані доводять, принаймні для головної книгозбірні сільськогосподарської та лісотехнічної літератури, що ці процеси розвиваються «не за Дарвіном» (табл. 1). Таке саме становище в бібліотеках дослідних інституцій НААН України, не кажучи вже про вітчизняні вищі аграрного профілю III–VI р. а. Статистичні дані (табл. 2) свідчать, що ситуація щодо наповнення вітчизняною літературою книгозбірень окремих вишів згідно з чинними міжнародними стандартами (10% надбань на рік від наявного фонду) є цинічно критичною. Постає питання: як за таких умов розвивати галузеву бібліотечну справу відповідно до інформаційних реалій ХХІ ст. у системі соціальних комунікацій і тим паче трансферу інновацій?

Державна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України, як науково-методичний центр для 257 бібліотек системи Мінагрополітики України та НААН України, пішла шляхом пошуку максимальної репрезентації накопичених століттями видань у власних книгозбірнях. Зокрема, активізувалася міжнародна співпраця з посольствами провідних країн світу, видання яких зберігаються в наших фондах. Міжнародне співробітництво ґрунтується на спільній історії або взаємовпливах у науці та освіті – основоположних складових культури української нації, особливо у сфері сільського господарства як провідної галузі економіки.

Таблиця 1

Статистичні показники відділу комплектування ДНСГБ НААН України

Показники	Роки												
	1990	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Загальний фонд	924022	963706	960261	966352	973972	983611	987661	993761	1000415	1004420	1010959	1017901	1024873
У т. ч. іноз. мовами	139515	155108	155647	1547213	158702	160535	161654	163457	163949	164137	164359	164727	165095
Всього надійшло	33805	8501	11958	14837	10367	26052	7666	8723	14850	8104	13498	14476	14978
У % до загального фонду	3,65	0,88	1,24	1,53	1,06	2,64	0,77	0,87	1,48	0,8	1,33	1,42	1,46
У т. ч.:													
1. Вітчизняних видаць	21673	7848	11419	13271	8878	24219	6547	6920	11328	7916	13276	14108	14715
• книг:	13791	4714	8938	10881	6510	22268	5084	4724	3593	5283	11520	11430	12220
до основного фонду	12142	2477	2778	2735	2924	3180	3225	3596	3593	3593	4358	4085	3330
• у т. ч. обов'язкових примірників						535	1158	1903	1691	1562	1824	1519	1188
• у % до основного фонду						16,8	35,9	52,9	47,0	43,47	41,85	37,18	35,67
до обмінного фонду	1649	2237	6160	8146	3586	19088	1859	1128	7735	1690	7162	7345	8890
• часописів	7882	3134	2481	2390	2368	1951	1463	2633	3030	2633	1756	2678	2495
2. Іноземних видаць	4250	653	539	1566	1489	1833	1119	1803	492	188	222	368	263
- книг	381	196	105	243	163	118	95	102	99	100	69	120	140
- часописів	3869	457	434	1323	1326	1715	1024	1701	393	88	153	248	123
3. Вилучених (з обмінного фонду)	6135	15406	15403	8746	2757	16313	3716	2623	8126	4099	6959	7534	8006

Таблиця 2

Стан забезпеченості літературою аграрних вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації станом на 1.01.2010 р.

Назва навчального закладу	Кількість примірників		На суму	Кількість	
	загального бібл. фонду	придбаних у 2009 р.		студентів	примірників на одного студента
Білоцерківський НАУ	580437	6302	43380	4533	128
Вінницький НАУ	204736	4599	87195	4076	50
Житомирський НАЕУ	457867	7764	99154,96	5142	89
Дніпропетровський ДАУ	380937	4020	120635,69	3942	97
Керченський державний морський технологічний університет	115758	2582	8087,39	1113	104
Луганський НАУ	409000	6170	256006	6121	67
Львівський НУ ветеринарної медицини та біотехнологій ім. С. З. Гжійцького	332224	2774	48640	3027	110
Львівський НАУ	549649	4301	97200	4456	123
Миколаївський ДАУ	356414	22647	202125	4057	88
Одеський ДАУ	741583	7616	107335,34	2706	274
Подільський ДАТУ	623557	3999	46882	2771	225
Полтавська ДАА	414903	3488	95094	4056	102
Сумський НАУ	308710	9526	285790	5199	59
Таврійський ДАТУ	356725	4310	91367,4	3613	99
Уманський НУ садівництва	240685	3707	143487,74	4407	55
Харківська державна зоовет. академія	260283	3437	206587	2652	98
Харківський НАУ ім. Докучаєва	600600	4908	91211	2888	208
Харківський НТУ с. г. ім. П. Василенка	397362	7837	180266	3596	110
Херсонський ДАУ	447150	4851	115685	2448	183
НУБіП України	989831	16269	446861,82	11051	90
ВП НУБіПУ «Кримський агротехнологічний університет»	588828	6112	72540,4	3370	175
ВП НУБіПУ «Ніжинський агротехнічний інститут»	88397	1255	41422	1251	71
Всього	9499003	136722	2900243,74		

Безперечно, важливими є відносини України та Польщі. У ХХІ ст. ці суверенні держави стають стратегічними діловими партнерами в усіх галузях суспільної діяльності. Про це засвідчило проведення Року Республіки Польщі в Україні у 2004 р., у рамках заходів якого чільне місце посіла презентація наукової, суспільно-політичної та художньої польської книги (від рукописної до сучасних видань), що зберігається у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського НАН України. Рукописним, рідкісним та цінним книгам Польщі було присвячено низку книгознавчих публікацій [2; 12; 13].

Друковане слово є одним із показників взаємовідносин між людиною і суспільством, між певною соціальною групою суспільства і державою, між самими державами, етнокультурами, віддзеркалюючи ступінь знайомства одне з одним, їхні зв'язки та взаємовпливи. Двоїстий феномен книги, який полягає в її змістовній суті та матеріальній основі (що втілена в мистецтві друкування, у функції книжки як товару тощо), є однією з підвалин у контактах між народами у сфері духовної культури, політичного життя та економічних зв'язків. Книги є цінним джерелом для багатоаспектних історико-культурологічних досліджень, насамперед історико-книгознавчих та історико-бібліографічних [13].

Бібліографічні методи пізнання наукового об'єкта є важливими в історичних дослідженнях, адже вони – необхідний складник наукового інструментарію вивчення питання, що розглядається вченим. Зазначені методи є також складовою бібліографознавства як спеціальної історичної дисципліни. Аналіз надбань та внеску відомих учених у цю сферу, розвиток бібліографічної евристики як підґрунтя для будь-якого наукового дослідження, на нашу думку, заслуговує на окремий розгляд. З одного боку, вивчення бібліографічних аспектів сприятиме всебічному пізнанню наукової та творчої спадщини вченого, а з іншого боку – бібліографознавства в його прикладному аспекті.

Цілком зрозуміло, що кожний учений при розробці певної наукової проблеми, виборі напрямів дослідження, зв'язків з іншими питаннями, вивчені ступеня розробки теми тощо починає її опрацювання з бібліографічного пошуку, аналізу бібліографії, а саме бібліографічних списків та інших видів бібліографічної продукції.

Розгляд бібліографічного аспекту наукової діяльності М. Ю. Брайчевського засвідчив, що бібліографічні методи дослідження, поряд з історичними та археологічними, займали одне з основних місць у наукових дослідженнях ученого, особливо при аналізі давньоруських джерел, таких як «Літопис Аскольда», «Слово о полку Ігоревім» тощо. Хоча М. Ю. Брайчевський і не був професійним бібліографом, він використовував бібліографію як один із допоміжних методів наукової діяльності, вона становила підґрунтя всіх його наукових досліджень. Учений використовував усі можливості бібліографії в наукових працях як методу дослідження та наукового апарату пізнання проблеми [1].

Бібліографічний метод набуває широкого застосування в історичних дослідженнях сучасних істориків науки і техніки, зокрема аграрної [4].

Детальну характеристику сутності бібліографічного методу як одного з важливих методів історичного дослідження подає доктор історичних наук, професор Г. М. Швецова-Водка. За її визначенням, бібліографічний метод полягає у виявленні та складанні бібліографічної характеристики документів, їх групуванні і створенні бібліографічних посібників (показчиків, списків, оглядів тощо). Бібліографічна інформація адекватно відображає документні потоки і масиви, уможлиблює їх дослідження за різними параметрами. Бібліографічним методом вивчають кількість сукупності документів та їх тематику (з якого питання, проблеми, напряму, галузі знань або техніки, окремої персоналії тощо) [14].

Суттєвою складовою історико-наукових досліджень ми вважаємо підготовку науково-бібліографічних ретроспективних тематичних та персональних бібліографічних показчиків, яких у Центрі історії аграрної науки Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Національної академії аграрних наук України за період своєї діяльності (з 2001 р.) було видано понад 120 [5].

Відчутним внеском у створення національної сільськогосподарської бібліографії, що немовби усуває державні кордони, вважаємо укладений нами науково-допоміжний бібліографічний показчик «Польська сільськогосподарська книга у фондах Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук та науково-дослідних установах і вищих навчальних закладів аграрного профілю» [11], виданий за фінансової підтримки Посольства Польщі в Україні. Його презентація відбулася на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Національна сільськогосподарська бібліографія як складова програми інформатизації аграрної галузі України». Для нашої бібліотеки, історія діяльності якої охоплює вже третє століття, підготовка такого видання – безперечно, визначна подія, як, до речі, і для провідного сектора економіки України – сільського господарства.

На наше переконання, присутність на конференції Надзвичайного і Повноважного посла Польщі в Україні пана Яцека Ключковські є цьому підтвердженням. Адже і для наших найближчих сусідів, з якими Україна досить тривалий час мала спільну історію і, головне, Вітчизну, аграрний сектор є теж домінуючим в економіці. У цій спільності є багато і позитивних, і, безумовно, політично несприятливих сторінок історії. Користуючись нагодою, хотів би побіжно згадати одну ювілейну, державотворчу й об'єднуючу наші країни подію, яка піднесла на новий щабель розвитку сільське господарство. Маю на увазі заснування 28 жовтня (10 листопада) 1884 р. Полтавського дослідного поля – першої вітчизняної постійно діючої інституалізованої організації одиниці, що, завдячуючи державному замовленню та відповідним методикам при виконанні польових досліджень, запровадила на теренах царської Росії, до складу якої входили Польща та Україна, нову складову культури обох націй – сільськогосподарську дослідну справу [7]. Вона ви-

йшла з лона вітчизняної вищої галузевої освіти, фундатором якої фактично став створений 5 жовтня 1816 р. Маримонтський інститут земельного господарства на чолі з Вініаміном Флетом. З цього приводу не слід також забувати про школу землемірів та механіків при Волинському ліцеї у Кременці, яка діяла з 1805 р., та видатних його викладачів-природознавців – Францішека Штейда, Стефана Зеновича, Антонія Анджейовського, Міхала Фричинського, Міхала Очаповського, а також Агрономічний інститут з 1828 р. у селі Замочек під Вільно на чолі з Очаповським. Згодом деякі викладачі Кременця дали відлік славі та визнанню цивілізованим світом теперішньому Київському національному університету імені Тараса Шевченка [8]. Слід згадати і князя Адама-Єжи Чарторийського та Тадеуша Чацького, їхнє сприяння запровадженню сільськогосподарської дослідної справи, поштовх до розвитку якої, багато в чому, дала французька система освіти (поширена на польських та українських землях, починаючи з 1803 р.).

Саме через просвітництво вдалося запровадити на українських землях і одну з головних складових сільського господарства – бурякоцукрове виробництво. Підкреслюю, визначну роль у цьому процесі відіграла польська шляхта. Проти мешканців українських земель, особливо реєстрованого козацтва, як і багатьох представників польської шляхти, застосовувалися антинаціональні заходи, поширювалася русифікація, що призвело до декласації, зубожіння, яке тривало в останніх роках XVIII ст. до 60-х років XIX ст. Указ Миколи I від 19 жовтня 1831 р. «Про однодворців та громадян у західних губерніях» поставив під сумнів положення попереднього указу Катерини II, що зрівнював у правах польську шляхту з російським дворянством. Як наслідок, протягом 1834–1849 рр. шляхетство було втрачено для 45 742 осіб польського походження, що мешкали тільки на Поділлі. Зрозуміло, що такі події призводили до втрати національної свідомості. Але, не зважаючи на утиски й обмеження, польські поміщики володіли близько 56 % усіх земель і становили 32 % від загальної кількості землевласників регіону. Вони відіграли визначну роль у розвитку агропромислового комплексу і особливо у становленні бурякоцукрового виробництва. Зі 170 цукроварень, заснованих на Правобережній Україні в 1821–1912 рр., 96 належало полякам. Ще більше поляків було у керівному складі цукрових заводів. Так, на 1910 р. вони становили 41% адміністраторів, 60% директорів і 72% службовців [10].

Розвиток цукровиробництва потребував новітніх знань – як технічних, так і технологічних. При цукроварнях почали створювати спеціальні контрольні лабораторії, а також безпосередньо вести пошук новітніх підходів для підвищення продуктивності вирощуваного цукрового буряку: завдяки сівозмінам, системам удобрення, обробітку ґрунту, технології догляду тощо, а також селекції та насінництва. Слід згадати графа Бенедикта Тишкевича, який у власному маєтку Андрушівка вивів сорт цукрового буряку, що отримав велику золоту медаль на Амстердамській виставці 1891 р. До речі,

у 1898 р. граф заснував предтечу головної землеробської інституції України – ННЦ «Інститут землеробства НААН України» у викладі агрохімічної лабораторії Київського землеробського інституту. Після виходу книги геніального вченого В. В. Докучаєва «Російський чернозем» у 1883 р. та відкриття ним морфолого-генетичного ґрунтознавства, усе це разом із накопиченим знанням про бурякоцукрове виробництво і стало першоосновою для становлення сільськогосподарської дослідної справи як в Україні, так і Польщі. Не випадково перші у світі кафедри ґрунтознавства і рослинництва було засновано видатними вченими, в різні роки директорами Ново-Олександрівського інституту сільського господарства та лісівництва в Пулавах (нині Харківський НАУ ім. В. В. Докучаєва), професорами В. В. Докучаєвим та П. В. Будріним у 1891 р. [6]. І таких прикладів взаємовпливів дуже багато. Але це окремий напрям, за яким ми могли б успішно співпрацювати із польськими колегами.

Саме тому підготовлений швидше з власної ініціативи науково-допоміжний бібліографічний покажчик вважаємо даниною поваги Польщі за внесок у розвиток освіченості української нації, особливо в питаннях її загальнокультурного наповнення. Підготовлене видання містить 2 519 назв за період 1771–2008 рр., що зберігаються сьогодні у 23 бібліотеках науково-дослідних установ та освітніх закладах аграрної галузі України. Маючи понад один мільйон примірників 32 мовами, наша бібліотека, що за своїми фондами є третьою сільськогосподарською бібліотекою світу, після Національної сільськогосподарської бібліотеки США та Центральної наукової сільськогосподарської бібліотеки РАСГН (Москва), символічно саме з польської книги розпочинає свою нову серію «Іноземна сільськогосподарська книга у фондах ДНСГБ УААН та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю».

У фондах ДНСГБ НААН України зберігається 800 видань польської книги, одна з найдавніших присвячена опису рослин Литви, Волині, Поділля та України загалом, як дикорослих, так і освоєних (Вільно, 1830 р., 583 с.) [15]. Найдавніші видання польської книги – з 1771 р. – має Львівський національний аграрний університет (усього в бібліотеці 700 назв). Третім за кількістю польської книги (350 назв) є Національний університет біоресурсів і природокористування України. Цінні польські видання з окремих галузей сільського господарства зберігаються у науково-дослідних інститутах НААН України: в Інституті картоплярства – 45, Інституті птахівництва – 38, Інституті садівництва – 48 тощо.

Найдоцільнішою формою розташування матеріалу у покажчику ми вважаємо хронологічний порядок. Довідковий апарат становлять предметно-тематичний покажчик, в якому за конкретною тематикою згруповано порядкові номери бібліографічних описів книг, перелік бібліотек, у фондах яких зберігаються відповідні книги.

Покажчик, підготовлений разом із колегами мережі бібліотек науково-дослідних установ та вищих навчальних закладів аграрного профілю, безпе-

речно, є даниною поваги також історії розвитку сільського господарства України та Польщі; його науково-освітнє наповнення – без політичних аспектів та уподобань. Галузеві бібліотеки зберігають у своїх фондах польські книги, які по праву можуть бути віднесені до переліку видань, що мають статус національного надбання обох наших країн і потребують відповідного виваженого ставлення з боку уряду.

З метою продовження співпраці в напрямі книгообміну, дирекція ДНСГБ НААН України звернулася до пана посла з проханням надати допомогу щодо отримання у 2010 р. новітніх монографічних видань і особливо у вигляді передплати на провідні галузеві періодичні видання за проблемами: ґрунтознавства, генетики, селекції, біотехнології, розведення тварин. Під час презентації бібліографічного покажчика було висловлено сподівання на створення разом із культурним блоком Посольства Польщі в Україні Польського галузевого культурного центру на базі ДНСГБ НААН України.

Нині необхідно врахувати всю книжкову спадщину, що потрапила в Україну і мала вплив на формування українського суспільства різних часів, його освіти, науки і культури. Французькі видання (книги і періодика XIX–XX ст.) з різних питань аграрної галузі становлять собою важливу складову діючого книжкового фонду ДНСГБ НААН України і зберігаються переважно у книгосховищі. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик «Колекція французьких сільськогосподарських видань у фондах ДНСГБ УААН» інформує про наявність книг, виданих у Франції за період 1802–2008 рр. Покажчик включає 492 назви книг, 122 назви журналів, 5 назв газет [9].

На підставі колекції французької книги за допомогою системи «ІРБІС» було сформовано відповідну базу даних. У перспективі це дасть змогу створити спільну систему, яка складатиметься з описів фондів іноземної літератури всіх бібліотек аграрної галузі України і буде використовуватися для багатоаспектного пошуку інформації.

Методом історико-наукового аналізу виявлено, що становлення дослідництва у вітчизняному тваринництві відбулося під впливом розвитку науково-освітньої думки в агрономії. Витоки такого підходу багато в чому беруть свій початок у Франції з її відкриттями у галузі агрономії кінця XVIII ст. й основоположними теоретичними, а також практичними результатами щодо зоотехнії середини XIX ст. Завдяки спільності державних концепцій щодо науково-освітнього забезпечення галузі тваринництва як у Франції, так і на українських землях, до 1917 р. за відносно короткий час вдалося значно збільшити основні показники продуктивності цього основоположного напрямку вітчизняного сільського господарства з переорієнтацією на експорт. Позитивним змінам сприяв відносно вільний доступ до всього нового і прогресивного, такого, що йде саме з Франції [3].

Необхідно підкреслити, що у великих бібліотеках кожної країни є значні масиви іноземних книг. Нерідко вони повніше представляють друкарську продукцію інших країн, аніж аналогічні колекції вітчизняних видань. До

того ж ці книги, як правило, мають кращий фізичний стан, оскільки не перебували в активному обігу через своє іноземне походження. Вважаємо, що у майбутньому стане доцільним введення інформації про вищезазначені документи у національні репертуари різних країн і створення зручної системи для користувачів. При цьому слід пам'ятати, що іноземні видання у вітчизняних бібліотеках – це невід'ємна частина нашого національного культурного і наукового надбання, яка потребує великої уваги та державної допомоги у створенні відповідних умов зберігання.

Співпрацю у напрямі книгознавства та книгообміну з іноземними державами можна розглядати як вагомий внесок у декларовані виконавчою владою євроінтеграційні процеси в частині інформованості суспільства, а також функціонально-змістовного та комунікативно-соціальних аспектів у системі наповнення соціальних комунікацій для потреб інноваційного розвитку бібліотечної справи в Україні.

Література

1. Бодак, О. П. Історико-бібліографічні методи в наукових дослідженнях М. Ю. Брайчевського / О. П. Бодак // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2007. – Вип. 12. – С. 29–39.
2. Булатова, С. Польські рукописи у фондах родового походження в збірці Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / С. Булатова // Бібл. вісн. – 2004. – № 4. – С. 7–10.
3. Вергунов, В. А. Агроніомія і становлення науки про тваринництво на теренах України та Франції (друга половина XVIII ст. – 1920 рік) / В. А. Вергунов. – К., 2009. – 280 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 33). – Текст рос.
4. Вергунов, В. А. Національна бібліографія як джерело вивчення історії сільськогосподарської дослідної справи в Україні / В. А. Вергунов // Національна сільськогосподарська бібліографія як складова програми інформатизації аграрної галузі України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. / ДНСГБ УААН. – К., 2009. – С. 18–23.
5. Вергунов, В. А. Національна сільськогосподарська бібліографія України: історичні етапи і сучасні проблеми / В. А. Вергунов / ДНСГБ УААН. – Вінниця, 2009. – 60 с.
6. Вергунов, В. А. Петр Васильович Будрин – учений-аграрий (1857–1939) / В. А. Вергунов, С. Д. Коваленко ; отв. ред. В. А. Созинов. – М. : Наука, 2004. – 188 с. – (Науч.-биограф. лит.)
7. Вергунов, В. А. Полтавське дослідне поле: становлення і розвиток сільськогосподарської дослідної справи в Україні : (до 125-річчя держ. дослідництва в агрономії та тваринництві) / В. А. Вергунов. – К., 2009. – 220 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 28).
8. Вергунов, В. А. Професор Сльозкін Петро Родіонович (1862–1927) / В. А. Вергунов; УААН, ДНСГБ, Укр. держ. насіннева інспекція. – К. : Аграр. наука, 2007. – 180 с. – (Іст.-бібліогр. сер. «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»; кн. 19).
9. Колекція французьких сільськогосподарських видань у фондах ДНСГБ УААН (1802–2008 рр.) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / УААН, ДНСГБ ; ук-

лад.: В. А. Вергунов, Л. Ф. Забудька, Т. В. Дмитрик, Н. І. Петренко ; наук. ред. В. А. Вергунов. – К., 2009. – 60 с.

10. *Колесник, В.* Відомі поляки в історії Вітчизни : біогр. слов. / В. Колесник. – Вінниця : Розвиток, 2007. – 1008 с. : іл.

11. Польська сільськогосподарська книга у фондах Державної наукової сільськогосподарської бібліотеки Української академії аграрних наук та науково-дослідних установ і вищих навчальних закладів аграрного профілю (1771–2008 рр.) : наук.-допом. бібліогр. покажч. / УААН, ДНСГБ ; уклад.: В. А. Вергунов, В. І. Головенко, Н. Ф. Басун, М. М. Щербань, О. О. Бойченко ; наук. ред. В. А. Вергунов. – Вінниця, 2009. – 283 с.

12. *Солонська, Н.* Європейське сусідство України Польщі / Н. Солонська // Бібл. вісн. – 2004. – № 4. – С. 18–22.

13. *Ціборовська-Римарович, І.* Польські видання XV–XVIII ст. у фонді відділу стародруків та рідкісних видань Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського / І. Ціборовська-Римарович // Бібл. вісн. – 2004. – № 4. – С. 2–7.

14. *Швецова-Водка, Г. М.* Методи документознавства / Г. М. Швецова-Водка // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2007. – № 1. – С. 81–84.

15. *Opisanie roślin w Litwie, na Wołyniu, Podoly i Ukrainie dziko rosnących, jako i oswojonych : podług wydania szesnastrego układu roślin Linneusza / przez J. Jundziłła.* – Wilno, 1830. – 583 s.